

Особливості формування музичного мислення майбутніх учителів у класі фортепіано

Особливі формування музичного мислення студентів вищих навчальних закладів на заняттях з фортепіано розкриваються в кількох аспектах: підкреслюється творчий характер музичної діяльності, пов'язаний з інтонаційною природою цього виду мистецтва; аналізуються механізми мисленнєвої роботи музикантів у процесі виконавської діяльності. Визначено основні риси музичного мислення (образність та емоційна наповненість). Музичне мислення формується в результаті виконавської діяльності, яка передбачає інтерпретацію музичних творів, публічне виконання та їх сприйняття. У результаті розкриття внутрішнього змісту музики відбувається збагачення індивідуальності (як суб'єкта музичної творчості). Фортепіанне виконання (гра на музичному інструменті) як специфічний вид творчої діяльності мобілізує різні форми креативних процесів, забезпечуючи активність формування музичного мислення студента. Специфіка виконавської діяльності вчителя музики дозволяє виокремити особливості формування музичного мислення у процесі занять у класі фортепіано. До них відносимо: інтонаційну основу музичного мислення та його творче спрямування, універсальний характер фортепіанного навчання, синтез емоційно-образної та конструктивно-логічної функцій музичного мислення, вікові особливості учнів, інтерпретацію (музичну і вербальну), адаптованість до екстремальних умов виконання музичних творів на різних за звучанням фортепіано, використання новітніх освітніх технологій.

Ключові слова: виконавська діяльність; вчитель музики; інтерпретація музики; мислення процес; музична творчість; фортепіанне навчання.

Інтенсивний розвиток гуманістичного соціуму в Україні наповнює новим змістом різні галузі педагогічної науки. Даний процес детермінує актуальність виховання творчої особистості людини. Розкрити її потенційні можливості та здібності цілком забезпечує музична освіта у відповідних формах навчання та виховання. Тому кардинальним напрямом сучасної музичної освіти виступає розвиток творчих якостей, серед яких особливого значення набуває музичне мислення. Завдяки його діяльності особистість здатна проникати у сутність мистецьких явищ, встановлювати внутрішні механізми та закономірності музики. Мисленнєва робота полягає в оперуванні образами та поняттями, у результаті чого утворюються нові орієнтири, творче вирішення спеціальних завдань.

Музичне мислення є базовою категорією педагогіки мистецтва, психології та мистецтвознавства. Слід підкреслити, що музичне мислення – особливий феноменом і є різновидом синтетичного мислення, в якому представлені синтез чуттєвих та раціональних елементів. Робота музичного мислення передбачає існування твору мистецтва як джерела звукової чуттєвості й раціонального виявлення художнього задуму.

Існує думка, що музичне мислення – це специфічний інтелектуальний процес створення та осягнення своєрідних закономірностей культури і розуміння творів музичного мистецтва. У даному ключі важливими є погляди В. Петровського, який підкреслює нерозривний зв'язок мислення з соціальними моментами та визначає його як психічний процес відкриття суттєво нового, узагальнення та відображення дійсності. Тим самим науковець звертає особливу увагу на творчу природу мислення, його креативний характер [6].

Музичне мислення відноситься до специфічного відображення й відрізняються від понятійного мислення тим, що оперує образами, які трансформуються в уяві. Процес комплексного звукового розгортання, дозволяє утворювати нові музичні світи, композиторські твори, виконавські інтерпретації тощо.

Характерною рисою музичного мислення можна вважати синтез моментів натхнення, емоційного піднесення й розуміння логіки побудови. Специфічним для музичного мислення є його інтонаційна основа. На цьому наголошував Б. Асаф'єв – видатний класик у сфері теорії мистецтва [1]. Своєрідність досліджуваного феномену може також залежати від семантики, тобто розкодування знакової системи твору мистецтва. Завдяки індивідуальній трактовці нотних знаків можлива певна варіативність виконання, на основі конструктивних елементів музичного мислення. Дуже цікавим можна вважати положення про особливість музичного

мислення в різних культурах. Так, для Європейської традиції характерне багатоголосся, поліфонія, гомофонно-гармонічна фактура; у Східній культурі переважає монодія. Однак, оригінальність музичного мислення його творчий характер залежить від міри розвитку здібностей, певних знань, мотиваційних, ціннісних структур.

Музичне мислення має певні функції: емоційну (реактивне проникнення у виразну суть інтонування); конструктивно-логічну (осягнення закономірностей композиторського твору); контролюючу (регулювання діяльності); розвиваючу (надбання нових знань формування творчої індивідуальності музиканта).

Функціонування музичного мислення, зокрема виконавця, починається з емоційної реакції та інтонацію. Вона є основою музики, розкриває її художній зміст. Даний процес можливий завдяки діяльності внутрішньо слухової сфери. У результаті формуються уявлення різних видів, які відображають становлення інтерпретації музичного твору. Саме уявлення сприяють вибору виразних засобів, потрібного звучання. Синтез уявлень, образів, асоціативних зв'язків, знань та практичних умінь утворюють повноцінний виконавський образ. Музичне мислення дозволяє довільно оперувати уявленнями, здійснювати слуховий контроль виконання.

Вважається, що мисленнєва діяльність має внутрішню й зовнішню форми. Внутрішня форма – це створення інтерпретації музики; зовнішня – процес виконання. Переходи між обома формами даної діяльності відбувається завдяки інтеріоризації [3]. Тобто, інтеріоризація означає прочитання авторського тексту виконавцем, перехід у скорочені механізми свідомості. Екстеріоризація показує перехід від внутрішніх планів до зовнішніх проявів, практичного втілення у виступі.

Слід зазначити, що музичне виконавство є повноцінним видом творчої діяльності. Її сутнісні характеристики мають перетворювальні елементи, цілісність, активність. У процесі виконання творів виникає нова реальність (індивідуальне прочитання музики – інтерпретація), також здійснюється самовдосконалення суб'єкта, що є характерними ознаками саме творчої діяльності. Як було підкреслено, в основу виконавської діяльності покладено інтерпретацію музичних творів. Особлива у роль у виконавській діяльності належить особистості музиканта, що відрізняється індивідуального неповторністю, творчою активністю. Залежно від індивідуальності виконавця здійснюється варіативне розкриття образного змісту музики. Тобто, знаковий текст авторського твору містить полі варіантність його відтворення. Однак, розкодування музики має свої межі завдяки стійким стилістичними характеристиками.

У творчому виконавському акті в триєдиній цілісності поєднується образна інтерпретація, технічна реалізація та сприйняття музичного твору [2].

Також, виконавська діяльність виступає динамічною системою, складовою якої вважається композиторський твір, творчість інтерпретатора та співтворчість слухача [4].

З огляду на креативну природу виконавської діяльності, можна розглядати її як один з важливіших засобів формування мислення як музиканта виконавця, так і вчителя мистецьких дисциплін.

У зв'язку з даним положенням, вважаємо за доцільне підкреслити деякі відмінності виконавської діяльності вчителя музики. Передусім, крім побудови оригінальної трактовки твору, педагог має донести її до спеціального маленького слухача. Внаслідок вікових особливостей музичного сприйняття (дифузність, образність, підвищена емоційність), дитині важким стає проникнення у внутрішній зміст музики. Це вимагає від викладача створення певних варіантів інтерпретацій, які відрізняються доступністю й врахуванням вікових особливостей учнів.

Підпорядкованість діяльності вчителя музики завданням естетичного виховання створює відмінності й у його виконавській роботі. Тут можна назвати тісний взаємозв'язок з педагогічною діяльністю, синтез напрямів соліста-інструменталіста, вокаліста, хормейстера.

Важливою характеристикою виконавської діяльності вчителя музики є наявність двох видів інтерпретації, музичної та вербальної. Мовне пояснення властиве будь-якій оцінці музики, а вербальний аналіз художнього образу дозволяє повноцінне сприйняття музики. Володіння (мовними) словесними навичками є важливим аспектом виконавської діяльності вчителя музики. Різноманітні умови здійснення визначеної діяльності у загальноосвітній школі (акустична непристосованість приміщень, недосконалі за звучанням інструменти, брак часу) потребують відповідної адаптованості педагога до них, що є також специфікою виконавської роботи педагога-музиканта.

Працюючи над творами, вчитель узгоджує закладений в них духовний зміст зі своїми особистісними позиціями, розширює досвід, межі власних горизонтів. Сам творчий процес становлення інтерпретації та її актуалізації у виконанні відбувається через подолання певних утруднень. Це дозволяє вчителю музики, усвідомлюючи позитивні моменти і недоліки, покращувати професійну майстерність, здійснювати саморозвиток самовдосконалення, формувати музичну культуру й звичайно мислення. Звідси стає зрозумілим, що систематичне залучення студентів виконавських класів до творчої діяльності над музичними творами є важливою формою роботи у класі фортепіано.

Сучасне навчання піаністів базується на багатих традиціях, які були започатковані видатними музикантами попередніх епох: Ф. Бузоні, Г. Бюлов, Й. Гофман, К. Ігумнов, А. Корто, М. Лонг, Ф. Ліст, К. Мартінсен, Р. Шуман. Їх основними педагогічними позиціями було підкреслення функцій музичного мислення, слухової сфери, виявлення емоційного ставлення до виконання, його образна й художня змістовність.

Творчий розвиток учня, формування самостійності його мислення розглядалося корифеями виконавського (фортепіанного) мистецтва як основне завдання підготовки музиканта (Я. Баренбойм, Ф. Блуменфельд, К. Ігумнов, Г. Нейгауз, Л. Ніколаєв, Я. Флієр).

Наголосимо, що саме у процесі навчання гри на фортепіано створюються оптимальні умови для формування досліджуваного феномену. Цьому сприяють специфіка художніх та технічних завдань, особливості звукоутворення на фортепіано, відносна доступність інструменту.

Слід зауважити, що фортепіано є універсальним інструментом. Не випадково рояль називають "королем інструментів". За його допомогою можна досягти великі музичні простори від мелодій пастуха до складних симфонічних побудов [5]. Універсальний характер фортепіано дозволяє розширити індивідуальний досвід виконавця, опрацювати велику кількість музичного матеріалу, значно підвищити інтерес до інтерпретацій різних за стилістичними напрямками.

Осмислення логіки побудови, організації звукових структур під час вивчення творів музичного мистецтва, як вже зазначалось, можливо завдяки логічній функції мислення. Це виявлення у роботі над формою та жанром, визначенні стилістичних особливостей. Емоційна реакція на інтонацію забезпечує реалізацію художнього образу, вибір відповідного звучання. Спеціальне фортепіанне «туше» розвиває складні тактильні відчуття, слуховий самоконтроль (контролююча функція мислення).

Якісно нову ступінь музичного мислення складає його творчий характер. Інтелектуальні процеси на цьому рівні відрізняються переходом від репродуктивних дій до продуктивних. У фортепіанному класі таке явище виражається у можливості студента самостійно створювати інтерпретацію, досконало втілювати у виконанні [8].

Необхідно також відзначити, що музичне мислення завжди оперує образними категоріями, які наповнені емоційним змістом. Тому, розвиток досліджуваного феномену у фортепіанному класі має спиратись на специфіку образного змісту твору, розкриття емоційного настрою, розвиток та активізацію емпатійних процесів [7].

Гра на фортепіано збагачує учня й особистим виконавським досвідом, створює умови для духовного самовдосконалення, культурного зростання. Індивідуальне виконання музики у концертному виступі активізує усі механізми музичного мислення, вдосконалює артистичні

якості, технічну майстерність, забезпечує слуховий самоконтроль. Публічна виконавська діяльність є результатом попередньої роботи над музичним твором. при цьому на передній план виступають суто виконавські здібності: артистам, виконавська воля та витривалістю, стійкість до екстремальних умов, специфічні техніко-психомоторні здатності. У виконавській діяльності вчителя музики педагогічна спрямованість виявляється в умінні художньо і змістовно інтерпретувати твір, фрагментарно його відтворювати, загострювати важливі в інтонаційному плані моменти. Таким чином, навчання гри на фортепіано як специфічний вид творчої діяльності мобілізує усі форми мисленневих процесів, забезпечує їх вдосконалення.

На основі проведеного аналізу, сформулюємо значущі аспекти роботи з формування музичного мислення студентів у фортепіанному класі. До них відносимо:

- особистісно-розвиваючий характер навчання (і виховання);
- спрямованість на творчий розвиток самовдосконалення;
- запровадження проблемних ситуацій, дискусійних завдань;
- індивідуальний підхід до особистості.

Основними вимогами творчого процесу у класі фортепіано слід назвати: розвиток креативних здібностей; формування естетичних смаків, ідеалів; посилення мотиваційних моментів; збагачення виконавського досвіду; вдосконалення виконавської майстерності; забезпечення духовного зростання.

Оскільки музичне виконавство визначається як творчий процес, що включає інтерпретацію музики, практично-технічну реалізацію, сприйняття твору, вважаємо за доцільне здійснювати формування музичного мислення майбутніх вчителів у процесі навчання гри на фортепіано за трьома головними напрямками. Наступним чином: 1) розкриття внутрішнього змісту музики, тобто робота над інтерпретацією композиторського твору, побудова власної концепції музики; 2) опрацювання відповідних технічних прийомів, добір виконавських засобів звукового втілення образів, вирішення завдань стилістичної точності виконання; 3) здійснення самоконтролю гри, його оцінка з боку як слухачів так і самого музиканта.

Необхідною передумовою успішного формування музичного мислення студентів у класі фортепіано стає удосконалення методичного забезпечення. До найбільш ефективних та цікавих новітніх методів формування музичного мислення слід віднести: емоційний вплив-враження, трансформація образів-спогадів, виконання музичного твору у різних інтерпретаційних варіантах, емоційних станах, самостійна редакція певного музичного твору, відтворення музики у різних кольорах, асоціативні замальовки.

Важливим засобом формування музичного мислення майбутніх учителів у процесі фортепіанного навчання є спеціальні творчі завдання, що охоплюють цілісну виконавську діяльність. Основна мета даних завдань – активізація прогнозуючої функції музичного мислення, розвиток слухової сфери, забезпечення самостійного пошуку виконавського втілення художнього образу, розвиток рефлексивних якостей, слухового контролю та самооцінки.

Для отримання продуктивності процесу формування музичного мислення студентів необхідним є визначення педагогічних умов, а саме:

- спрямування фортепіанного навчання на активну позицію студента, з опорою на музичні потреби, вподобання;
- впровадження інтегративного підходу до навчання з врахуванням індивідуальних відмінностей учнів;
- орієнтація на творчі досягнення, зразкові інтерпретації;
- планування та підбір навчального матеріалу на засадах поступового ускладнення;
- забезпечення позитивної атмосфери на заняттях.

Вагомим чинником формування музичного мислення студентів у фортепіанному класі є вибір навчального репертуару, вивчення науково-методичної літератури, аналіз виконавської майстерності видатних музикантів, публічна виконавська діяльність.

Особливо ефективним чинником активізації досліджуваного процесу є вміння майбутніх учителів творчо сміливо висловлювати думку, знаходити нестандартні підходи до розв'язання проблемних завдань, артистично виконувати музичні твори.

Узагальнюючи усе вище викладене, можемо виокремити наступні особливості формування музичного мислення майбутніх учителів у класі фортепіано:

- інтонаційна й творча основа музичного виконавства;
- універсальний характер фортепіанного навчання (широкий обсяг музичного матеріалу, відносна технічна доступність);
- синтез емоційно-образної та конструктивно-логічної функції музичного мислення;
- педагогічна спрямованість виконавської діяльності вчителя музики, врахування сприйняття дітей різних вікових груп;
- наявність двох видів інтерпретацій у виконавській діяльності вчителя (музична – інтонаційно-смілова; вербальна – мовно-пояснювальна);
- адаптованість до екстремальних умов виконання;
- орієнтація на новітні освітні технології.

Отже, формування музичного мислення студентів у процесі фортепіанного навчання має певні особливості; є цілісним явищем, що забезпечує творчий розвиток, вдосконалення, сприяє покращенню виконавської, педагогічної майстерності.

Врахування визначених особливостей процесу формування музичного мислення допоможе підвищити ефективність фортепіанного навчання, спрямувати майбутніх учителів на продуктивну роботу у різних сферах музично-виконавської та педагогічної діяльності.

Література

1. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс. Кн. 1 и 2. Издание 2-е. – Л. Музгиз, 1971. – 376 с.
2. Беликова В. Музыкальное исполнительство как вид художественно-творческой деятельности: Автореф. дис. ... канд. искусствоведения. – К.: 1991. – 16 с.
3. Гальперин П. Управляемое формирование психических процессов. – М: МГУ, 1977. – 198 с.
4. Гуренко Е. Исполнительское искусство: методологические проблемы. – Новосибирск, НТК, 1985. – 86 с.
5. Нейгауз Г. Об искусстве фортепианной игры. – М.: Музыка, 1982. – 300 с.
6. Петровский В. Личность в психологии и парадигма субъективности. – Ростов на Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
7. Цыпин Г. Обучение игре на фортепиано. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
8. Щолокова О. Особливості творчого розвитку першокласників на уроках музики // Мистецтво у школі. – Вип.1. – К.: УДПУ, 1996. – С.75-80.

Про автора:

Згурська Наталія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки мистецтва та фортепіанного виконавства, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна); **ORCID: 0000-0001-5273-4178**, zgurskayan38@gmail.com

Zgurska N. M.

Features of forming of musical thinking of upcoming music teachers in piano training class

The relevance of this study is due to the intensive development of modern humanistic society. Pedagogical science is getting new contents. Therefore, cardinal direction in the development of creative qualities of the individual among which musical thinking is of particular importance. In this work musical thinking is defined as a special process in which emotional and rational elements are synthesized on the basis of sound phenomena, a new reality is created in the form of composers' works, their interpretation, musical and theoretical understanding, and perception. Musical thinking has such a function: emotional, constructive-logical, controlling, developing. The author found the forming of musical thinking occurs in the course of

pecially organized work on interpretation of musical compositions and their performance. The article also defines the specificity of the performance activity of a musical teacher, which is in its subordination to the tasks of aesthetic education of the individual. Teaching effectively influence the development of music thinking, since this process has a universal character wide coverage of musical material, transformation elements and special kind of sound touch, relative technical availability. Some original methods of development musical thinking: emotional influx, the transformation of images-memories, associative sketches are defined. As a result of study, author identified the following features of the forming musical thinking of upcoming music teachers in piano training class: the emotional and creative nature of musical performance, the universal character of piano teaching, the synthesis of emotional and constructive- logical functions, the pedagogical orientation of the teachers performing activities, the obviousness of two type of interpretative concept- music and verbal, adaptation to extreme conditions of performance, using new educational technology.

Keywords: interpretation of music; music teacher; musical creativity; performing activity; piano learning; thinking process.

References

1. Asafiev B. *Musicalnaya forma kak protsess. Kn.1 i 2.* [Musical form as a process. Books 1 and 2]. Leningrad, 1976. 376 p. (in Russian)
2. Belikova V. *Muzykalnoye ispolnitelstvo kak vid khudozhestvenno- tvorcheskoy deyatelnosti.: Avtoreferat dis. kand. iskusstvovedeniya* [Musical performance as a type of art and creative activity : Abstract thesis Ph.D. (Arts)]. Kyiv, 1991. 16 p. (in Russian)
3. Galperin P. *Upravlyaemoe formirovaniye psikhicheskikh protsessov* [Managed formation of mental processes]. Moscow: MGU, 1977. 198 p. (in Russian)
4. Gurenko E. *Ispolnitelskoye iskusstvo : metodologicheskkiye problemy* [Performing arts: methodological problems]. Novosibirsk, 1985.86 p. (in Russian)
5. Neygaus G. *Ob iskusstve fortepiannoy igry* [On the art of piano playing]. Moscow, 1980. 300 p. (in Russian)
6. Petrovskiy V. *Lichnost v psikhologii i paradigma subjektivnosti* [Personality in psychology and the paradigm of subjectivity]. Rostov-na-Donu, 1996. 512 p. (in Russian)
7. Tsypin G. *Obucheniye igre na fortepiano* [Education to play the piano]. Moscow, 1984. 176 p. (in Russian)
8. Shcholokova O. Osoblyvosti tvorchoho rozvytku pershoklasnykiv na urokakh muzyky [Features of creative development of first-graders in music lessons]. *Mystetstvo u shkoli* [Art in school], Issue 1. Kyiv, 1996, pp. 75-80. (in Russian)

About the author:

Zghurska Nataliia Mykolaivna, Candidate of Pedagogy (Ph.D.), Associate Professor at the Department Pedagogy of Arts and Piano Performance, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine); **ORCID: 0000-0001-5273-4178**, zgurskayan38@gmail.com